

Akusztikus-vizuális együttetés a képeskönyves mesélésben

Absztrakt. A képeskönyves mesélés minden más meseközvetítési módhoz viszonyított differenciáját a hangzó nyelvi és az állóképi módusz egymásra vonatkozása és e kapcsolat alapvetően interpenetrációs jellege adja. A tanulmány e specifikumot médi-umtörténeti kontextusba helyezi, miközben a mesélés folyamatának jellemzőit model-álllja, vázolja a hangzó szóval kísért képi és a képpel kísért hangzó nyelvi befogadá-sának bilaterális és szcenikus jellegét. Megállapítja továbbá, hogy a magyarországi intézményi nevelés és oktatás – az egyszerre a „régí”, a hangzó nyelvi és a „korszerű”, a multimodális móduszon alapuló – képeskönyves történetközvetítés potenciáljait nem, vagy alig használja ki.

Közegkomplexitás – az elmélet perspektívájából

Az egyedfejlődés korai szakaszában a történetközvetítés eredményességének feltétele a közegkomplexitás, a közvetítés módjai közti „kölcsonviszonynak”, „interakciónak”, azaz az intermedialitásnak a megléte.¹ Kisgyermekkorban ugyanis a történet átélése, jellemzően az akusztikus, a vizuális, a kinezikus stb. együttes megtapasztalásán alapul: az egyidejűleg megvalósuló érzéki esemé-nyek befogadását és feldolgozását is a szimultaneitás jellemzi. Ez a temporális tényező pedig szükségszerűen eredményez mediális transzformációt, alapozza meg a médiumok közti találkozás „szabadságát”, teszi lehetővé az egyes médi-umok által „az érzékekre erőltetett zsidbadtság aluli felszabadulást.”² A gyermek-kultúra preferált műfajai, a bábjáték, a mondóka, a dramatikus- és népi játékok, a meseközvetítés különböző módjai, a performatív elemeket tartalmazó szóbeli mesétől az interaktív könyves adaptációig, a médiumok határátlépésén alapul-nak. A jelen tanulmány a képeskönyves történetközvetítés, ezen belül is a szen-zuálisan megtapasztalható akusztikus nyelvi és állóképi móduszok viszonyaira

1 Az irodalmi medialitásról szóló tanulmánykötet bevezetőjében Hász-Fehér Katalin a következőképpen határozza meg a közegkomplexitás fogalmát. „A média fogalomnak egy szűkebb és tágabb értelmezése jött létre, egyfelől a hordozók és technológiák sajátosságai, másfelől a kommunikációs folyamat összetevői kerültek előtérbe. (...) A közegkomplexitás mind a tágabb értelemben vett kommunikáció, mind a művészi kifejezés terén mindig is ismert volt. A művészi szinkretizmus, a médiumok együttes alkalmazása, a jelrendszerek kombinációja az ókortól ismert.” HÁSZ-FEHÉR Katalin, *A mediális fordulat az irodalomtörténetben = A látható könyv. Tanulmányok az irodalmi medialitás köréből*, szerk. Hász-Fehér Katalin, Szeged: Tiszatáj Alapítvány, 2006, 7.

2 Vö. DANÉL Mónika – SÁNDOR Katalin, *Intermedialitás = Média- és kultúratudomány*, szerk. KRICSFALUSI Beatrix – KULCSÁR SZABÓ Ernő – MOLNÁR Gábor Tamás – TAMÁS Ábel, Budapest: Ráció Kiadó, 2018, 283–287. http://real.mtak.hu/85786/1/Intermedialitas_DM_SK.pdf

fókuszál. A fentiek értelmében ontikus szerepűnek tekinti a gyermekirodalomban általában, ezen belül a képeskönyvben, „a tapasztalat erős formájának performatív előállításaként” felfogott intermedialitást,³ ugyanakkor problematizálja két médium módusainak, a hangzó nyelvi és az állóképi közti, illetve ezek együttese és a külső entitások közti információátvitel jellemzőit.⁴

Közegkomplexitás – a praxis perspektívájából

A magyarországi intézményi nevelésben és oktatásban meglehetősen kevés szerepet kap a történet közvetítését egyszerre állóképekben és orális-szkriptuális nyelvi formában lehetővé tevő képes- és illusztrált könyv (1. ábra). Jelentősége messze mögötte marad a „monomediálisként” beállított írott (vagy a felolvasás során hangzóvá tett) szöveget tartalmazó könyvnek, melyet az olvasás és a szövegértés fejlesztésének tantervekkel támogatott didaktikai programjai az előbbinél, jól érzékelhetően, célorientáltabb eszközként ismernek el. Így azután nem kap kellő hangsúlyt az, hogy a fiatal populáció szellemi kondicionálásának feladatát a képi fordulat korában a multi- és intermedialis művek befogadására is ki kell terjeszteni, hiszen a mesehallgatás során kiépülő séma létrejöttére vagy aktiválására – „melybe a gyermek a figurákkal, tér-idő összefüggésekkel kapcsolatos tudását rendezi”⁵ – a különféle technomédiák álló- és mozgóképei, így a képeskönyvek közegkomplexitása is, háttással vannak. Amennyiben az intézményi nevelés erre a tényre nem fordít kellő figyelmet, akkor mindez, becsatornázás nélkül, kihasználatlanul marad.

32 A hiányosság okainak a felderítését a pedagógusok kvázi-fóbikus attitűdje eredőjének felmérésével kellene kezdeni,⁶ továbbá a nemzetközi kutatások kontextusában meg kellene vizsgálni a kortárs magyar képeskönyvek családi és intézményi közvetítési és befogadási folyamatának jellemzőit, ennek feltérképezéséhez pedig jól artikulált kérdésekre/ mérőeszközökre lenne szükség. Mind ennek pedig, legelső lépésként, a hangzó szöveg és az állókép intermedialis típusainak leltározása, a közvetítési és befogadási módok és potenciálok elméleti körülhatárolása és elemzése lenne a feltétele. A vázolt program

3 Ludwig K. PFEIFFER, *A mediális és az imaginárius*, ford. KERÉKES Amália, Budapest: Ráció Kiadó, 2005, 101–102.

4 A médiumok és módusaik viszonyának típusairól és a jelentésképzésben betöltött funkcióról a digitális, interaktív (képes)könyvek vonatkozásában lásd bővebben VARGA Emőke, *Az interaktív könyv. Teóriák és példák*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2020.

5 A mesehallgató gyermek „belső reprezentációs munkájáról”, az óvodapedagógus fejlesztői feladatairól lásd DARÓCZI Gabriella, *Segédanyag az óvodai Mese-vers tevékenység tervezéséhez és vezetéséhez*, Budapest: ELTE TÓK, 2017, 10.

6 „Az egyik rendkívül népszerű óvodai anyanyelvi nevelés tankönyvben a következőket olvashatjuk. (...) «Az óvodások esetében szó sincs írott és olvasott szövegről. Minden a szóbeliségben hat. Az életkornak megfelelő műfaj: a fejből mondott mese, és többnyire mozgással, esetleg dallammal kísért mondóka-vers» (Zilahy, 1998. 9.). Ugyanez a tankönyv a délutáni pihenőt megelőző mesélés esetében is azt javasolja, hogy az óvónő tanulja meg kívülről a szöveget.” SZINGER Veronika, *Mese az óvodában. Könyvvel vagy anélkül?*, Fordulópont, 2008/39., 64. http://www.fordulopont.hu/_FP-39_szinger.pdf [Letöltés: 2020. 10. 05.]

kimunkálása a jelen tanulmány keretein messze túlmutat, ehelyütt csak a képeskönyves mesélés folyamatának, a képeskönyvi médiumok és móduszaik egymásra hatásának modellálására vállalkozunk.

A kritika perspektívái

A nemzetközi képeskönyvkritika álláspontja a medialitás kérdésének vonatkozásában a következőkben összegezhető. A „poliszemikus” és „multimodális” képeskönyvek a történetet mediális együttthatásban képzik meg.⁷ A könyvtárgy ugyanis nem pusztán „tartalmazza” a képeket, benne a képek nem egyszerűen „szemléltetnek” vagy „jelentést adnak hozzá a szöveghez”, de a narratíva és a jelentés determinálóiaként foghatók fel.⁸ Ezért a képeskönyveket vagy a szöveg és a kép közti funkcionális egyenrangúság vagy a képi dominancia jellemzi.⁹ De akár kiegyensúlyozott, akár hierarchikus a két médium viszonya, a közvetlen jelölő-jelölt kapcsolatra épülő ikonikus és a jelölő-jelölt közvetett kapcsolatán alapuló konvencionális-nyelvi jelkészlet együtt „biztosítja a kommunikációt.”¹⁰

7 John STEPHENS: *Language and Ideology in Children's Fiction* (1992) című kötetére hivatkozik Marwa Essam ELDIN FAHMI, *Towards a Visual Discourse in Children's Picturebooks: Beatrix Potter's The Tale of Peter Rabbit (1902), John Marsden's and Shaun Tan's The Rabbits (1998)*, International Journal of English and Literature, 2015/6., 9–28. https://www.academia.edu/22286902/TOWARDS_A_VISUAL_DISCOURSE_IN_CHILDRENS_PICTUREBOOKS_BEATRIX [Letöltés: 2020. 10. 05.]

8 Xiaofei SHI, *Exploring Picturebooks Through the Model of Double-Scope Stories*, 2017. https://www.academia.edu/33015525/Exploring_Picturebooks_Through_the_Model_of_Double-Scope_Stories [Letöltés: 2020. 10. 05.]. Martinez – Harmon a képeskönyvi mesét egyértelműen „irodalmi műként” határozzák meg, Graesser – Long (1991) és Mayer – Rice (1984) szerzőpárosokra hivatkozva hangsúlyozzák, hogy az irodalom oktatásnak fel kell térképeznie a képeskönyvek irodalmi elemeinek funkcióit. Miriam MARTINEZ – Janis M. HARMON, *Picture/Text Relationships: An Investigation of Literary Elements in Picturebooks*, Literacy Research and Instruction, 2012/4., 323–343. https://www.researchgate.net/publication/254316562_PictureText_Relationships_An_Investigation_of_Literary_Elements_in_Picturebooks [Letöltés: 2020. 10. 05.]

9 A nemzetközi szakirodalom egy része különbséget tesz az illusztrált könyv és a képeskönyv között. A differencia alapja a mennyiség és a funkció: „a képeskönyv képekkel és szavakkal hozza létre a történetet, az illusztrált könyvben a kép a szó kiterjesztése, a kép kiegészíti csak a szöveget.” John Warren Stewig, *Looking at picture books* című kötetére hivatkozik MARTINEZ – HARMON, *l.m.*, 323. Szemiotikai szempontból a köznyelvhez leginkább közelítő meghatározás szerint „a képeskönyvben a képek dominálnak vagy a kép és a szöveg egyenlő partnerként működik közre a mesemondásban.” Martinez – Harmon, *l.m.*, 324. A magyar nyelvű szakirodalomban Révész Emese határozza meg elméleti szempontból a képeskönyv ismérveit, és differenciálja a képeskönyv és a képkönyv jellemzőit. Révész Emese: *A vizuális narráció eszköztára a Design-könyvek sorozatában* = *Studia Litteraria*, 2019/1-2., 166–193. <https://ojs.lib.unideb.hu/studia/article/view/4268/4103> [Letöltés: 2020. 10. 05.]

10 Maria NIKOLAJEVA – Carole SCOTT, *How picturebooks work*, London: Routledge, 2006, 1.

Mivel a képeskönyvben a szöveg és a kép korlátozza és határátlépésre kényszeríti egymást, kapcsolatuk dinamizálódik, a „szimmetrikus” viszonytól a „kiegészítő,” a „kibővítő” és a „továbbfejlesztő” viszonyon át az „ellenpontosig” változhat,¹¹ ezért „a befogadás mint a könyvvel való kommunikáció, komplex és meglehetősen összetett kognitív folyamatot igényel.”¹² A gyermeknek ki kell alakítania a saját könyvolvasási stratégiáját, meg kell értenie a kép működésének módjait”: a képeskönyv olvasásának megtanulása „szocializációs folyamat” is.¹³

A nemzetközi kritika kétosztatú klasszifikációja, mely a harmadik évezred elejének képeskönyveit „posztmodern”, illetve „metafikciós” címkékkal különbözteti el a korábbi könyvpiaci termékektől – kevésbé fókuszál a hangzó nyelvi és az állóképi módusz viszonyának leírására, így szükségesnek látszik a képeskönyv mint régi-új médium és historikus dimenzióba helyezése, és a nevezett móduszok viszonyának modellálása.

McLuhan és Power szerint valamennyi médiumot négy szempont alapján lehet megítélni.¹⁴ A képeskönyv mint a kifejezőeszközök komplexitása meghatározta, az írás, a beszéd és az állókép egymást kimozdító és transzformáló médiumaiból megképződő könyvtípus a szerzőpáros által meghatározott első szempont alapján (1. „Mit emel ki és hangsúlyoz egy médium?”) a vizuális és az orálisan megformált nyelvi médiumokra helyezi a hangsúlyt. Tradicionális szempontból (2. „Mi az, amit elavulttá tesz egy médium?”) 3. „Mi nyerhető vissza egy médium által, ami korábban elavulttá vált?”) a szkriptuális kétségtelen – ráadásul a vizuális elemek számát növelő – jelenléte ellenére, az orális reprezentáció megerősítésének a „műfaja.” A könyv mint tárgy mesemondási eseményben való központi funkciója ellenére ugyanis a képeskönyvmesélés nem a szóbeli mesélést, hanem a nyomtatott szöveg (fel)olvasását szorítja háttérbe. Hiszen akkor, ha egy gyermek könyvmese helyett fejmesét szeretne hallgatni, nem a képeket, hanem általában a közé és a felnőtt közé toluló fizikai tárgyat, a könyvet kívánja a kommunikáció folyamatából kizárni. Indifferens számára az, hogy az elkülönítendő entitás illusztrált-e vagy sem. Ugyanakkor, ha a könyves mesét preferálja, a könyv, amely képeket tartalmaz, számára kétségtelenül többlethordozóvá válik, mégpedig nemcsak a vizualitás vonatkozásában, de a médiumtörténeti szempontból „tradicionális”, „elavult”, akusztikus műfajok viszonylatában is. Ennek a többletnek, vagy inkább „nyereségnek” (visszanyert kommunikációs értéknek) pedig a képek inspirálta beszélgetés mint a mesélés metaszintje a forrása.

És hogy „mit tesz a médium, amikor saját határhelyzetéig ér?” (Lásd McLuhan – Power 4. kérdését!) A globalizáció áthatotta gyermekkultúra vonatkozásában a válasz egyértelmű: a piaci „kármentesítés” eseményének része-

11 Uo., 8-26.

12 Galda – Cullinan a képeskönyv szemiotikai kérdéseit vizsgálva megállapítja, hogy „a szöveg és az illusztráció együttesen komplexebb jelentést hoznak létre, mint külön-külön”. Idézi MARTINEZ – HARMON, *I.m.*, 324.

13 John Stephensre hivatkozik FAHMI, *I.m.*, 9–10.

14 Vö. L. VARGA Péter, *The Global Village (M. McLuhan – B. Powers) = Média- és kultúratudomány*, szerk. KRICSFALUSI Beatrix – KULCSÁR SZABÓ Ernő – MOLNÁR Gábor Tamás – TAMÁS Ábel, Budapest: Ráció Kiadó, 2018, 511–515.

sévé válik/válhat. A „határátlépés” messzemenően plurális, a történetek és a figurák a film, a bábelőadás, a digitális interaktív könyv, a manga műfajában élnek tovább, illetve „nem-könyv termékeként,” plüss figurákként, bögréként, édességekként stb. re-prezentálnak.¹⁵

Maradva szorosabban a képeskönyvi entitás, ezen belül a szóbeli módusz „visszanyerése” mint médiumtörténeti értelemben vett eredmény kérdésénél, a képeskönyves mesélés eseményét a következő megállapításokra építve modellálhatjuk. (1) A szóbeli mint olyan megerősítése az interpenetráció révén valósul meg. (2) A hangzó nyelvi és az állóképi módusz együttműködése megtapasztalhatóságának feltételezhetően az agyi tevékenység bilateritása és az „olvasás” szcenikussága a feltétele. (3) A hangzó nyelvi módusszal kísért kép-olvasás lehetővé teszi a könyv fizikai keretein túli performatív elemek érzékelését, valamint az agyi érzelmi centrum „elavult funkcióinak” a „visszanyerését.”

A képeskönyves mesélés modellállása

A szóbeli módusz visszanyerése

(1) A nyelvi módusz tekintetében a képeskönyvi mesei szöveget a meghallandónak olyan struktúrájaként gondolhatjuk el, amely csak a megszólaltatása aktusában jut tényleges esztétikai léthez.¹⁶ Ugyanakkor a megszólaltatott szöveg a létét itt nem csupán az akusztikus mint olyan realizációjából nyeri, de adekvát megszólaltatásából is. Ez a tény kétféle vonatkozással bír. Egyrészt azzal, hogy a felnőtt mesemondását mint reprezentációs cselekedet már a könyvtárgy egészének és egyes lapjainak formai jellemzői is irányítják. Az akusztikus realizációt az illusztrációk mellett befolyásolja a tipográfia, a tipografikus megoldásoknak alávetett szintaxis, az oldaltörés, a betűmérettel való játék stb.: a deformáltság nemcsak akceptálódik,¹⁷ de a felolvasó személy megértési folyamatában, majd akusztikus reprezentációjában értelemkonstruáló szerepet játszik. Másrészt az adekvát megszólaltatás a mondott szó gesztusokkal, hangsúlyokkal, arcjátékokkal való pontosítását, valamint a mesélés performatív elemekkel kísért eseményébe történő beágyazódását, azaz az „akkor és ott” intuitív kihasználását is jelenti.

Ami pedig a képeskönyvi mesét befogadó gyermeknek adottá tett kép megértése feltételeit illeti, a dekódolás taxonómikusan kétféle: az észlelésben vagy a hangzás játszik irányító szerepet, vagy a látás vezérli az akusztikus realizáció befogadását. Az utóbbi esetben a kép mint esztétikai élvezetet kiváltó „eleven

15 Bettina KÜMMERLING-MEIBAUER, *From Baby Books to Picturebooks for Adults. European picturebooks in the new millennium*

https://www.academia.edu/16028092/From_Baby_Books_to_Picturebooks_for_Adults._European_picturebooks_in_the_new_millennium [Letöltés: 2020. 10. 05.]

16 A lírai szöveg „megszólaltató utánmondásával” kapcsolatban vö. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Költészet és dialógus. A lírai művek befogadásának kérdéséhez* = Uő, *A megértés alakzatai*, Debrecen: Csokonai, 1998, 37.

17 Az akusztikus realizációt befolyásoló tényezőkről a képvers viszonylatában lásd Irene RÜBBERDT, *A szöveg „félrelépései”. A versek multi- és intermedialitásáról*, ford. Sz. MOLNÁR Szilvia = Prae, 2000/3-4. http://magyar-irodalom.elte.hu/prae/pr/200002/325_Irene_Rubberdt.htmlc [Letöltés: 2020. 10. 05.]

élmény”, „közvetlen impulzus”,¹⁸ mely egészelvűen hat, a nem-fogalmi megismerést adó tapasztalat forrása lesz. „Alsóbb megismerő képesség ugyan, de hozzájárulhat a «magasabb», tagolt, fogalmi megismeréshez, sőt olykor korrigálhatja is azt.”¹⁹ Ekkor azután, amikor tehát a látási észlelés a figyelem vezérlőjévé válik, benne „a hipotézisalkotás és az ellenőrzés fontos szerepet játszik,” a különböző ábrázolásmódok előhívják „a tárolt észlelési elvárást.”²⁰

A képeskönyvi mese írott, illetve hangzó nyelvi móduszon alapuló két befogadási módja különbözőképpen teszi lehetővé az előhívott ismeret (akár nyelvi, akár képi alapú tapasztalás) struktúrálódását. Míg ugyanis a képeskönyvet olvasó-néző gyerek mesebefogadását alapvetően egy szimbiózis jellegű mediális kapcsolat irányítja, addig a hallgató-néző gyereket elsősorban az interpenetráció. Az előbbi esetben mindkét médium ugyanannak az entitásnak a keretei közt válik elérhetővé, továbbá a szöveg is a kép medialitásában inkarnálódik. Ezért még akkor is, ha a szöveg és a kép viszonya szemiotikai értelemben többféle (akár konfrontatív is lehet), az együttélésüknek, faktuális értelemben, az „egység” és az „elválaszthatatlanság” a meghatározója.²¹

A képeskönyv entitás keretei közt megtapasztalható állóképi módusz és az entitás keretein kívül érzékelhetővé tett hangzó módusz egymásra hatását viszont az interpenetráció jellemzi. Az „összeolvadás” itt ugyanis úgy, mint a nyelvi információt is képként (például tipografikus játékok, a figurális viszonyok és a szövegfoltok egymásba építése stb. révén) érzékelő olvasás-nézés eseményében, faktikusan lehetetlen, „az érintett rendszerek egymás számára környezetek maradnak.” Egyik módusz a másiknak „csupán” rendelkezésére bocsátja saját összetettségét, azaz a kétféle regiszter szabadon vesz át elemeket egymástól²² (lásd például a hangzóvá tett szöveg képre „kimutató” dei-

18 Bartha-Kovács Katalin és Szécsényi Endre nem-fogalmi tudással kapcsolatos metaforáira hivatkozik BODROGI Ferenc Máté, *Nyelv, élmény, materialitás. Az értelmezést nem igénylő jelenségekről a korai magyar esztétikai gondolkodásban = Uő, Soráthajlás. Interdiszciplináris irodalmi tanulmányok*, Szombathely: Savaria University Press, 2016, 8.

<http://mek.oszk.hu/16300/16304/16304.pdf> [Letöltés: 2020. 10. 05.]

19 Bodrogi Ferenc Máté Baumgartenre hivatkozva tér ki a confuzio és a nem-fogalmi megismerést adó tapasztalat kérdésére. BODROGI, *I.m.*, 7.

20 Martin SCHUSTER, *Művésztélektan*, ford. BALÁZS István, Budapest: Panem Könyvkiadó, 2005, 149–150.

21 Az interpenetráció fogalmával és a fogalom kiterjesztésével kapcsolatban lásd: Niklas, LUHMANN, *A műalkotás és a művészet önreprodukciója*, ford. GERGÓ Veronika = *Testes könyv I.*, szerk. Kiss Attila Atilla et al., Szeged: Ictus és JATE Irodalomelmélet Csoport, 1996, 113–158., Niklas LUHMANN, *Bevezetés a rendszerelméletbe*, ford. BRUNCZEL Balázs, Budapest: Gondolat, 2006. MURAI Gábor, *Az interpenetráció fenomenológiája. Niklas Luhmann rendszerelmélete és a strukturalista film*. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Nyelvtudományi Doktori Iskola Kommunikáció Doktori Program, 2012. <http://real.mtak.hu/110741/1/replika66-07Wessely.pdf> [Letöltés: 2020. 10. 05.]

22 Arról a kérdésről, hogy adott esetben a kapcsolati lehetőségek a rendszereknek mennyiben saját instanciái lásd H. NAGY Péter, *Imaginarium II. A parciális „sci-fi a sci-firől” olvasatok lehetőségei*, Prae/ 1999, 132–133. <https://www.prae.hu/journalitem/27-imaginarium-ii-a-parcialis-sci-fi-a-sci-firol-olvasatok-lehetosegei/> [Letöltés: 2020. 10. 05.]

xiseit, vagy a csak a felnőtt metakommunikációjában, a hangzó szöveg segítségével „megfejthető” képi ellipsziseket). A megszólaltatás eseményében esztétikai létező juto „meghallandó” például képes „összeragasztani” a vizuális látványt: éppen azért, mert egy adott pillanatban és adott módon válik hallhatóvá, képes fokozni a méret, a tér, a távolság stb. érzetét.²³ A kép szubjektíve kiugró elemei (figurák, színviszonylatok) pedig szókapcsolatokra, hangzásviszonyokra mint mediális környezeti tényezőkre irányíthatják a figyelmet: segíthetik a jelentéskonstruálást például akkor, ha a befogadó tudatában nem áll készenlétben olyan fogalom, amellyel a hangzó szóalak szintetizálódhatna. Úgy tűnik tehát, hogy a betűt még nem ismerő gyermekeknek szóló képeskönyves mesélés a médiumok interpenetrációja feltételeinek megteremtése révén nem visszazoritja, hanem fenntartja a legfiatalabb populáció érdeklődését a „veszélyeztetettnek” vélt módusz, a hangzó nyelvi iránt.

Bilaterális és szcenikus olvasás, a performatív elemek érzékelése

(2) Részben a médiumok hatásának köszönhetően, az emberi agy bal és jobb féltékéjének funkciói átalakulóban vannak. A mediálisan összetett információk befogadása során már nem csak a bal agyfélteke felelős a nyelvi, és nem csak a jobb a képi információ feldolgozásáért: az agy bilaterális jellege felerősödik. Az új médiumok „bizonyos agyi aktivitási állapotokat, bizonyos agyi mintázatokat” váltanak ki. „Bilaterálisan kell gondolkodnunk, ugyanis azok a médiumok, amelyekkel szembesülünk, nem engedik meg, hogy órák hosszát kizárólag csak képekkel avagy szövegekkel foglalkozzunk. Kép és szöveg folyvást váltakozik, és ez elejét veszi annak, hogy maga a szöveg képi karaktert kapjon: ez az új szintézis.”²⁴ A történethez egyszerre képi és nyelvi médiumon át hozzáférő befogadó agyi szerve elviekben működhet tehát bilaterálisan, ami azt jelenti, hogy az evolúciós értelemben új agyi mintázatok kialakításában a képeskönyv már kora gyermekkorban szerepet játszik, előkészítve ezzel a más multimodális műfajok hatékony befogadására való képességet.

Mindemellett a hangzó nyelvi–állóképi meseközvetítés határozottan primordiálisnak tetszik a jelenkori agy kutatás processzusmóduddal kapcsolatos álláspontjának tekintetében is. Ha ugyanis abból indulunk ki, hogy „az agy nem szívesen változtatja processzorosmódusát,” továbbá, hogy „adott körülmények között a képfeldolgozást nyelvprocesszorral végzi, amennyiben nagyon gyorsan kell végeznie, mivel nagyon gazdaságtalan és körülményes az egyik módból a másikba átváltani”²⁵ – a képeskönyves mesélés ismét a más multimodális műfajok befogadásához szükséges képességek „alapozó” kommunikációs formájának tetszik.

23 Az Oculus első fejlesztői konferenciáján, 2014 szeptemberében elhangzottakra hivatkozik FOGARASI Hunor, *Aurális fordulat (?) = Fogalom és kép IV. Hang/hangzás/ beszéd/zene*, Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, 2012, 80. <http://old.tok.elte.hu/tarstud/fogalomeskep/kotet4/fogarasi.pdf> [Letöltés: 2020. 10. 05.]

24 DETLEF B. Linke, „Az agy az üzenet és nem a médium”. *A médiumok neurológiája*, ford. TILLMANN József <http://www.c3.hu/~tillmann/forditasok/LINKE/azagyw.html> [Letöltés: 2020. 10. 05.]

25 Uo.

(3) A szcenikussá vált, azaz a szituáció egészének és nem csak egy-egy szónak, vagy egy-egy kép részletnek a feldolgozására törekvő agy a képeskönyv-nézegető gyermek észlelési folyamatában nyitott a perifériális dolgok érzékelésére is. A tekintetet a képeskönyv mint fizikai entitás keretein túlra irányító impulzusok (például a meseszöveg valamely fordulata, az előadás egy-egy paralingvális eleme, váratlan környezeti zajok, fények stb.) megoszthatják vagy szétszórhatják ugyan a figyelmet, de a kép, lévén, hogy módusza „álló”, visszafogadja a pillantást, engedi a dolgok látás általi újra kontextualizálását (2. ábra).

A könyv borítója, lapszélei sokkal kevésbé működnek ugyanis kényszerítő erőként, mint működik a számítógép vagy a televízió képernyőjének pereme, mely „középre” tereli a tekintetet,²⁶ hogy a képi mozgás ritmusát, tempóját rá tudja kényszeríteni. A differencia tehát a móduszok közti különbségből adódik és egy nem elhanyagolható, az agy organizációját érintő következménnyel jár együtt. Nevezetesen azzal, hogy még „tévénézőkké válva felhagyunk a laterális, szélső látómező használatával,” így, „ami félelmetes, az is középről jön elő,”²⁷ addig képeskönyv-néző-hallgatóként a látómező széléről érkező információk befogadására is képesek vagyunk, vagy pontosabb így fogalmazni, maradunk: az agytörzs a szóbeliség korára jellemző „rég” szerepkörét tölti be. Tovább árnyalva a kérdést, míg a mozgókép befogadásakor mindaz, ami emocionális, „a kognitíven differenciált centrumokba fut és ezután a résztárlókba kerül, és csak ezután jut, ha egyáltalán elér, az érzelmi centrumba,”²⁸ addig a könyvoldalak szemlélése közben a mesélő arcjátékáról, gesztusairól vagy a mesehallgatók közösségének reflexióiról a perem természetes érzékelése révén gyűjt információkat az agy, és dolgozza fel – ismét csak a szóbeliség korának antropológiai jellemzőit megerősítve, az érzelmi centrumban.

38

Konklúzió

A mesélés különféle módozatai közül a hangzó nyelvi és az állóképi módusz interpenetrációjára épülő képeskönyves történetközvetítés a magyarországi nevelési-oktatási folyamatban jórészt kihasználatlan. Az oktatásügy és a pedagógusok nem ismerik fel, illetve nem használják ki azt a kettős kapacitást, amely egyrészt az oktatás-nevelés által ma is preferált hagyományos, de médiumtörténeti relációban „elavult” közvetítési forma – a performatív szóbeli mesélés – „visszanyerését” tenné lehetővé, másrészt az új multimodális műfajok támasztotta elvárásoknak való megfelelést alapozhatná meg. Mivel a médiumok hatására fejlődnek ki az agyi struktúrák, amelyek azután befolyásolják a médiumok dekódolását, ezért haszonnal járna, ha a hangzó szó és az állókép móduszaival közvetített mese e cirkulációban a jelenleginél jelentősebb szerepet töltené be.

Irodalom

BODROGI Ferenc Máté, *Nyelv, élmény, materialitás. Az értelmezést nem igénylő jelenségekéről a korai magyar esztétikai gondolkodásban* = Uő, *Soráthajlás. Interdisz-*

26 KIBÉDI VARGA Áron, *A műfajokról*, Irodalomtörténet, 1996/ 3-4., 412–425.

27 LINKE, *I.m.*

28 Uo.

- ciplináris irodalmi tanulmányok*, Szombathely: Savaria University Press, 2016, 7–49. <http://mek.oszk.hu/16300/16304/16304.pdf> [Letöltés: 2020. 10. 05.]
- DÁNÉL Mónika és SÁNDOR Katalin, *Intermedialitás = Média- és kultúratudomány*, szerk. KRICSFALUSI Beatrix – KULCSÁR SZABÓ Ernő – MOLNÁR Gábor Tamás – TAMÁS Ábel, Budapest: Ráció Kiadó, 2018, 283–287. http://real.mtak.hu/85786/1/Intermedialitas_DM_SK.pdf
- DARÓCZI Gabriella, *Segédanyag az óvodai Mese-vers tevékenység tervezéséhez és vezetéséhez*, Budapest: ELTE TÓK, 2017.
- FAHMI, Marwa Essam Eldin, *Towards a Visual Discourse in Children's Picturebooks: Beatrix Potter's The Tale of Peter Rabbit (1902), John Marsden's and Shaun Tan's The Rabbits (1998)*, International Journal of English and Literature, 2015/6. 9–28. https://www.academia.edu/22286902/TOWARDS_A_VISUAL_DISCOURSE_IN_CHILDRENS_PICTUREBOOKS_BEATRIX [Letöltés: 2020. 10. 05.]
- FOGARASI Hunor, *Aurális fordulat (?) = Fogalom és kép IV. Hang/hangzás/ beszéd/zene*, Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, 2012. <http://old.tok.elte.hu/tarstud/fogalomeskep/kotet4/fogarasi.pdf> [Letöltés: 2020. 10. 05.]
- HÁSZ-FEHÉR Katalin, *A mediális fordulat az irodalomtörténetben = A látható könyv. Tanulmányok az irodalmi medialisitás köréből*, szerk. HÁSZ-FEHÉR Katalin, Szeged: Tiszatáj Alapítvány, 2006, 7–15.
- KIBÉDI VARGA Áron, *A műfajokról*, Irodalomtörténet, 1996/ 3–4., 412–425.
- KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Költészet és dialógus. A lírai művek befogadásának kérdéséhez = Uő, A megértés alakzatai*, Debrecen: Csokonai, 1998, 30–46.
- KÜMMERLING-MEIBAUER, Bettina, *From Baby Books to Picturebooks for Adults. European picturebooks in the new millennium* https://www.academia.edu/16028092/From_Baby_Books_to_Picturebooks_for_Adults_European_picturebooks_in_the_new_millennium [Letöltés: 2020. 10. 05.]
- LINKE, Detlef B., „Az agy az üzenet és nem a médium”. *A médiumok neurológiája*, ford. Tillmann József <http://www.c3.hu/~tillmann/forditasok/LINKE/azagyw.html> [Letöltés: 2020. 10. 05.]
- LUHMANN, Niklas, *A műalkotás és a művészet önreprodukciója*, ford. GERGÓ Veronika = *Testes könyv I.*, szerk. Kiss Attila Atilla et al., Szeged: Ictus és JATE Irodalomelmélet Csoport, 1996, 113–158.
- LUHMANN, Niklas, *Bevezetés a rendszerelméletbe*, ford. BRUNCZEL Balázs, Budapest: Gondolat, 2006.
- MARTINEZ, Miriam – HARMON, Janis M., *Picture/Text Relationships: An Investigation of Literary Elements in Picturebooks*, Literacy Research and Instruction, 2012/4., 323–343. https://www.researchgate.net/publication/254316562_PictureText_Relationships_An_Investigation_of_Literary_Elements_in_Picturebooks
- MURAI Gábor, *Az interpenetráció fenomenológiája. Niklas Luhmann rendszerelmélete és a strukturalista film*. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Nyelvtudományi Doktori Iskola Kommunikáció Doktori Program, 2012 <http://real.mtak.hu/110741/1/replika66-07Wessely.pdf> [Letöltés: 2020. 10. 05.]
- NAGY Péter, H., *Imaginárium II. A parciális „sci-fi a sci-firől” olvasatok lehetőségei*, Prae/ 1999, 132–133. <https://www.prae.hu/journalitem/27-imaginarium-ii-a-parcialis-sci-fi-a-sci-firol-olvasatok-lehetosegei/> [Letöltés: 2020. 10. 05.]
- NIKOLAJEVA, Maria – SCOTT, Carole, *How picturebooks work*, London: Routledge, 2006.
- PFEIFFER, Ludwig K., *A mediális és az imaginárius*, ford. KERÉKES Amália, Budapest: Ráció Kiadó, 2005.
- RÉVÉSZ Emese, *A vizuális narráció eszköztára a Design-könyvek sorozatában.* = *Studia Litteraria*, 2019/1-2., 166–193. <https://ojs.lib.unideb.hu/studia/article/view/4268/4103> [Letöltés: 2020. 10. 05.]
- RÜBBERDT, Irene, *A szöveg “félrelépései”. A versek multi- és intermedialitásáról*, ford. Sz. MOLNÁR Szilvia = Prae, 2000/3-4. http://magyar-irodalom.elte.hu/prae/pr/200002/325_Irene_Rubberdt.htmlc [Letöltés: 2020. 10. 05.]

- SCHUSTER, Martin, *Művészeti lélektan*, ford. BALÁZS István, Budapest: Panem Könyvkiadó, 2005.
- SHI, Xiaofei, *Exploring Picturebooks Through the Model of Double-Scope Stories*, 2017. https://www.academia.edu/33015525/Exploring_Picturebooks_Through_the_Model_of_Double-Scope_Stories [Letöltés: 2020. 10. 05.]
- SZINGER Veronika, *Mese az óvodában. Könyvvel vagy anélkül?* Fordulópont, 2008/39. http://www.fordulopont.hu/_FP-39_szinger.pdf [Letöltés: 2020. 10. 05.]
- VARGA Emőke, *Az interaktív könyv. Teóriák és példák*, Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2020.
- VARGA Péter, L., *The Global Village (M. McLuhan – B. Powers) = Média- és kultúratudomány*, szerk. KRICSFALUSI Beatrix – KULCSÁR SZABÓ Ernő – MOLNÁR Gábor Tamás – TAMÁS Ábel, Budapest: Ráció Kiadó, 2018, 511–515.

Acoustic-visual Interrelationship in Picturebook Storytelling

Abstract. The difference between picturebook storytelling and any other storytelling method lies in the interrelationship of the sounding text and the still image mode and in this relationship's fundamentally interpenetrating nature. The study places this specificity in medium historic context, while modelling the characteristics of the storytelling process and outlines the bilateral and scenic nature of the linguistic reception of the visual accompanied by the sound word and the sound accompanied by the image. Moreover, the study states that the institutional education does not exploit the potential of the picturebook's story transmission, which is based on both the 'old' sounding text and the 'modern' multimodal mode.

Keywords: picturebook, intermediality, mode, interpenetration, sounding text, still image

40

Varga Emőke

Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar

Szeged, Boldogasszony sgt. 6.

v.emo21@gmail.com

1. ábra. A képeskönyv intermedialitásának érzékelhetősége a gyermekbefogadó nézőpontjából

	KÉP a reprezentáció alapelemei a képeskönyv vizuális médiumában		SZÖVEG a reprezentáció alapelemei a képeskönyv verbális médiumában		IDŐ a médiumok befogadásának időbeli viszonya	
	figura	betű	betű	hang	szinkron	aszinkron
perszonális jellemzők						
a szöveget felöltött közvetíti a gyermeknek	X	X		X	X	
olvasni tudó gyermek önálló szöveg-kép olvasása	X		X			X
olvasni nem tudó gyermek önálló képolvasása	X	X				

2. ábra. A képeskönyv és környezete entitásainak mediális jellemzői

MÉDIUM	KÉPESKÖNYVI ENTITÁS				KÖRNYEZETI ENTITÁSOK			
	képi		nyelvi		képi		nyelvi	
MÓDUSZ	álló	mozgó	hangzó	írott	álló	mozgó	hangzó	írott
		X			X	X	X	X